

MINDSZENTY BÍBOROS ÉS A MAGYAR KORONÁZÁSI ÉKSZEREK TÉMÁJA AZ AMERIKAI DIPLOMATÁK LEVELEZÉSÉBEN (1957–1970)

Tanulmányunk arra vállalkozik, hogy bemutassa, mikor, milyen formában és kik között merült fel a magyar koronázási ékszerek¹ kérdése Mindszenty József bíborosnak az amerikai követségen/nagykövetségen² élvezett hosszú menedéke során. (1956. november 4. – 1971. szeptember 28.)³ A téma összetettsége és korábbi feldolgozottsága miatt ehelyütt csupán annak vizsgálatára szorítkozunk, hogyan jelenik meg ez a kérdés azokban a diplomáciai iratokban, amelyekből a *Magyar Napló* kiadásában az alábbi kötet a közelmúltban megjelent: *Menedékben – Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–70.*⁴ Írásunkban továbbá olyan, a témával kapcsolatos amerikai anyagokat is ismertetünk, amelyek a fenti kötetbe nem kerültek be. Miközben a témáról, a koronázási ékszerek amerikai letétbe kerüléséről, őrzéséről, a visszajuttatásukkal kapcsolatos tárgyalásokról, majd az 1978. január 6-i visszaadásukról⁵ az érdeklődő olvasók más helyütt bőseges információt találhatnak,⁶ rá kell mutatnunk: témaválasztásunkat az is indokolja, hogy a menedékes időszakban a Szent Koronával kapcsolatban Mindszenty bíboros által tett felvetéseket és az arra kapott amerikai válaszokat a szakirodalom részletesen még nem tárgyalta.⁷

¹ A tanulmányunk által feldolgozott dokumentumokban a „korona” és a „koronázási ékszerek” szavakat az amerikai diplomaták szinonimaként használják. A korona (*crown*) és a koronaékszerek, koronázási ékszerek (*crown jewels*) esetleges kettéválasztása és azok külön-külön kezelése vagy visszaadása az iratokban egyetlen egy alkalommal sem merül fel.

² A követség Mindszenty bíboros menedéke során, 1966. november 28-án emelkedett nagykövetségi szintre. Lásd a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 31/1966. számú (egymondatos) határozatát. *Magyar Közlöny*, 1966. 75. sz. (1966. december 8., 689. o.) Megjegyezzük, hogy az első amerikai nagykövet, Martin Hillenbrand csak közel egy év múltán, 1967. október 30-án nyújtotta át megbízólevelét.

³ Mindszenty bíboros az amerikai külképviseleten menedéket (*refuge*), nem pedig menedékjogot (*asylum*) élvezett.

⁴ Deák András Miklós – Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Menedékben – Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–70.* Budapest, 2019. Zinner Tibornak a kötetben olvasható tanulmánya külön alfejezetben foglalkozik a Szent Korona ügyének amerikai kezelésével.

⁵ Az amerikai delegációt Cyrus Vance (1917–2002) külügyminiszter vezette.

⁶ Glant Tibor: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése* Budapest, 2018; Uő: *A Szent Korona a tengerentúlon és az utolsó hazatérés (1944–1978)*. In: Pálffy Géza (szerk): *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Budapest, 2018, 563–605; Zinner Tibor: *Mindszenty József és a Szent Korona*. In: *Rubiconline*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/mindszenty_jozsef_es_a_szent_korona (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 5.)

⁷ Balogh Margit: *Mindszenty József*. I. II. kötet. Budapest, 2015.

1962

Mindszenty bíboros felveti a koronázási ékszerek kérdését

A kérdést első alkalommal érthetően nem a koronázási ékszereket letétként kezelő amerikai fél, hanem Mindszenty József veti fel, mégpedig nem azonnal, hanem menedékének csak a hatodik évében, 1962 áprilisában.⁸ Ekkor Horace Torbert ideiglenes ügyvivő⁹ levélben¹⁰ tájékoztatja közvetlen felettesét, a State Department¹¹ Kelet-Európai Ügyosztályának igazgatóját, Harold Vedelert,¹² hogy Mindszenty „hercegprímásként önmagát felelősnek tartja a magyar koronázási ékszerek megőrzéséért [...] nemcsak a koronáért, [...] hanem a palástért is”.¹³ Nem ismeretes, hogy 1962 tavaszán pontosan minek a hatására, milyen megfontolásokból merül fel Mindszentyben a koronaékszerek, és különösen a palást állapota iránti aggodalom. Az amerikai oldal pedig a későbbiekben sem firtatja kifejezetten a palást iránti kiemelkedő érdeklődését. Kiváló diplomáciai szimattal és nagyon is

⁸ Ez azt jelenti, hogy Garret G. Ackersonnak, aki 1957–1961 között volt ügyvivő Budapesten, a koronázási ékszerek kérdéskörével még nem kellett foglalkoznia.

⁹ Horace Gates Torbert Jr. (1911–2008): magyarországi szolgálata előtt az amerikai külügyminisztérium Nyugat-Európai Ügyosztálya igazgatójaként, majd 1958-tól Rómában dolgozott politikai tanácsosként, és talán éppen az ott szerzett tapasztalatai miatt szemelték ki a budapesti követség élére. Budapesten 1961–1962 között volt ideiglenes ügyvivő, ahonnan Szomáliába neveztek ki nagykövetnek (1963–65). 1967-ben Douglas MacArthur II után a kongresszusi kapcsolatok megbízott helyettes államtitkára, ezt megelőzően pedig főosztályvezetője. Diplomáciai pályáját 1973-ban szófiai nagykövetként fejezte be.

¹⁰ A hivatalos-informális leveleket is tartalmazó futárzsákokat az amerikai külképviselet diplomatái Budapestről először gépkocsival Bécsbe szállították, és azok onnan kerültek tovább a hivatásos futárok révén (véltetően légi úton) Frankfurtba. Frankfurtból pedig az amerikai hadsereg segítségével légi úton Washingtonba. A folyamat láthatóan időigényes volt. Ezt Patrick Flood (sz. 1939), aki 1968–69 között látta el az összekötői feladatokat, a szerzőknek küldött levelében szintén megerősítette. A Budapestnek címzett, és a futárzsákokban érkező leveleket és a minősített és nyílt iratokat a misszióknak szintén Bécsből kellett elhozni. Azonban az elküldött küldeményekre adott válaszokért a budapesti amerikai diplomatáknak minden esetben meg kellett várniuk (legalább) a következő Bécsbe érkező futárzsákot, amelyért ki is kellett autózniuk. A fenti körülmények magyarázzák, miért nem érkeztek gyors válaszok a Budapestről küldött levelekre.

¹¹ Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériuma, a továbbiakban: Department.

¹² Harold C. Vedeler (1903–2007): norvég bevándorló apa gyermeke. Münchenben egyetemistaként közelről élte át a Hitler hatalomra kerülése előtti évet. A II. világháború után egyetemi professzor-ként részt vett Hermann Göring kihallgatásában. 1945-ben külügyi szolgálatba lépett, Közép-Európával kezdett foglalkozni. Az 1950-es években első beosztott diplomata volt Prágában. A Nemzetközi Atomenergiaügyi Bizottságban az USA állandó képviselőjének helyettese (1957–1959), a Department Kelet-Európai Ügyosztályának igazgatója (1959–65). 1962 novemberében, mint lentebb látni fogjuk, ebben a minőségében kereste fel Budapestet, és látogatta meg Mindszenty bíborost.

¹³ Horace G. Torbert ideiglenes ügyvivő levele Harold C. Vedelerhez, a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatójához, Budapest, 1962. április 18. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 88. sz. dokumentum, 311.

indokolt körültekintéssel Horace Torbert arra kér a Departmenttől útmutatást, hol található Szent István koronája, hogyan kezelje a témát, és mi a vele kapcsolatos amerikai politika. Mindszenty ekkor úgy véli, hogy a palást a salzburgi érsek¹⁴ őrizetében található. Az ügyvivő rádöbben, hogy „*a magyarok és köztünk előálló bármely jelentős közeledés esetén a mostani rezsim felvetheti a korona és a koronázási ékszerek kérdését.*”¹⁵ Arra is ráébred, hogy a magyar emigráns csoportok várható ellenállása okán az ügy amerikai belpolitikai vonatkozásokkal is bír.

Horace Torbert ügyvivő és Harold Vedeler igazgató levelezése

Két hónap múltán¹⁶ a fenti kényes kérdésben megérkezik Budapestre Harold Vedeler igazgató igen hosszú válasza, amely közli: az ügyvivő érdeklődése „[...] igen magas titkosítási fokozatú ügyet érint. Ez olyan téma, amit különös gondossággal és a kormányon belül feltétlen »szükséges, hogy tudja« alapon kezelünk”.¹⁷ Más szavakkal nemhogy a bíboros, hanem még Torbert sem kaphatja meg a kért információkat.¹⁸ A levél megtiltja az ideiglenes ügyvivőnek, hogy a témában a bíborossal maga kezdeményezzen beszélgetést. Ha pedig Mindszenty rákérdezne, Torbertnek homályos választ kell adnia, és a kérdezősködést haladéktalanul jelentenie kell washingtoni feletteseinek. Az amerikai fél célja a szóbeliség megőrzése és az írásos válaszadás kizárása. Vedeler ezt követően a Vogeler-ügyben¹⁹ az 1951-ben tett amerikai diplomáciai és sajtónyilatkozatokat idézi, rámutatva, hogy 1947 óta a korona témája csak ebben az ügyben merült fel közvetlenül és hivatalosan. Az USA ekkor nem volt hajlandó a korona ügyét az őrizetbe vett és elítélt amerikai állampolgár szabadon bocsátása feltételeként megvitatni, kijelentve, hogy az letétek képez. Azóta a korona témájára csak alkalmanként kérdeztek rá. Amikor pedig 1955-ben a bonni amerikai nagykövetséget az ottani apostoli nuncius azzal kereste meg, hogy az amerikai hatóságok őrizetéből a korona kerüljön át a Vatikán őrizetébe, az alábbi a választ kapta: „*a felügyeletben bekövetkező bármilyen változás nem*

¹⁴ Andreas Rohrachner (1892–1976): Salzburg érseke 1943–1969 között.

¹⁵ Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 88. sz. dokumentum, 311.

¹⁶ Ez azt is jelenti, hogy Vedeler igazgatónak időre volt szüksége ahhoz, hogy lelkiismeretesen körüljárja a kérdést.

¹⁷ Harold Vedeler válaszlevele Horace Torbertnek 1962. június 14. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 90. sz. dokumentum, 313.

¹⁸ Ebből arra következtethetünk, hogy Torbert budapesti felkészülési tervében – éppen a magas titkosítási szint miatt – nem szerepelt a koronázási ékszerek kérdése.

¹⁹ A Standard-ügy témájában, amelyben a magyar hatóságok Robert Vogeler amerikai mérnököt 1949–1951 között fogva tartották és koncepciók perben 15 év fegyházra elítélték, alapos eligazítást nyújt Szörényi Attila: Adalékok a Vogeler-ügy diplomáciatörténetéhez 1949–51. *Külügyi Szemle*, 2013. tavasz, 141–171. Vogeler végül 1951. február 28-án távozott Magyarországról.

*kívánatos.*²⁰ Tehát az USA 1962-ben is azt a politikát követi, amelyet még 1951-ben kinyilvánított: a témában nem fognak kezdeményezni. Amennyiben pedig a magyarok ezt tennék, legfeljebb addig készek elmenni, hogy meghallgatják őket. Megállapíthatjuk, hogy az igazgató levele, bár sok új információt tartalmazott, Torbert ügyvivőnek csak kis mértékben segített.

Torbert 1962. június 28-án azt írja Vedelernek,²¹ hogy mivel 1951-ben Bécsben volt egy kis szerepe a Vogeler-ügyben, a koronáról dereng valamilyen homályos emléke. Az ügyvivő ezért örömmel értesült arról, hogy a többi koronaékszer is felügyelet alatt áll. Addig nem tesz semmilyen lépést, amíg a bíboros közvetlenül nála nem veti fel a kérdést. Túlzott bizakodással ekkor úgy véli: képes lesz az ügyet úgy kezelni, hogy ne merüljenek fel nehézségek, vagy a bíborossal további levelezés.

Az ügyvivő és az igazgató levélváltása 1962. szeptember 5-én viszontválasszal tovább folytatódik,²² amelyben a palást kérdése kap különös hangsúlyt. Torbert jelzi, miszerint a bíboros írásban kérte tőle, hogy érje el a salzburgi érseket, és kérje meg, hogy a Vatikán képviselőjével ellenőriztesse a palást állapotát, és Mindszenty költségére végeztesse el a javításokat. Torbert megpróbálja megnyugtatni a bíborost. Azonban csak szóban: a kérésére írásbeli választ nem ad, nem adhat. Egyúttal elmagyarázza: a koronázási ékszerek hollétét azért szükséges titkolni, mert azokat a Kádár-rezsim is szeretné megszerezni. Az ügyvivő Mindszentyt abban a hitben hagyja, hogy e tárgyak változatlanul a salzburgi érsek őrizetében állnak.

Harold Vedeler igazgató budapesti látogatása

Harold Vedeler válasza 1962. október 12-ei dátummal születik meg.²³ Az igazgató ismét rámutat: „*az ügy kezelése rendkívül nehéz és kényes,*”²⁴ és továbbra is a homályos irányvonalat szükséges követni. A Department közvetlen célja annak elérése, hogy a bíboros ebben a témában „hagyja békén” Torbertet. „Technikai

²⁰ Vedeler válaszelevele Torbertnek, 1962. június 14. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 90. sz. dokumentum, 315.

²¹ Követségi Hivatali példány: National Archives and Records Administration (College Park, MD, US), State Department, Record Group 84, Budapest Mission (Post) Files, Lot 75 T 163, Classified and unclassified files relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972, maintained by the Mission in Budapest (a továbbiakban: Bp Cardinal Files), 2. do., 1. gy. Továbbá: Uo. Box 6, Folder 2. (gyűjtő neve: Cardinal File – St. Stephen's Crown – October 1967).

²² Torbert válasza Vedelernek, 1962. szeptember 5. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 93. sz. dokumentum, 320skk.

²³ Vedeler Torbertnek. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 95. sz. dokumentum, 324–326.

²⁴ Uo. 325.

és fizikai biztonsági okokból”²⁵ szóba sem jöhet az egyik budapesti diplomata²⁶ azon javaslata, hogy készítsenek fényképet a palástról, úgy, hogy valakit beöltöztetnek papi viseletbe. A helyzet kezelése érdekében Vedeler úgy dönt, hogy a Budapestet is érintő kelet-európai körútja során felkeresi Mindszenty bíborost is, bár erre korábban nem látott okot. A látogatásra 1962. november 25-én sor is kerül. Ekkor az igazgató szóban (szándékosan nem írásban) átadja a biztosítékokat, és felmenti Torbertet minden további közvetlen felelősség vagy részvétel alól. Mindszentynek el kell fogadnia, hogy ebben a kényes témában az ügyvivő nem információforrás. Vedeler az alábbiakat tervezte Mindszenty bíborosnak elmondani: „1. A koronázási palást tárolását olyan hőmérsékleti, páratartalmi és más biztosítékok szerint végzik, amelyek a szerves és rostos anyagok területén dolgozó legjobb szakemberek mérvadó tanácsai alapján a ruhadarabnak maximális védelmet biztosítanak, hogy ne érje por, piszok vagy más károsodás, továbbá konzerválják az anyagromlástól. 2. A palást időszakonként vizsgálaton esik át annak érdekében, hogy biztosítani lehessen a fent leírt megóvás megfelelő feltételeinek a fenntartását.”²⁷

1964

*Harold Vedeler igazgató és Owen T. Jones ügyvivő*²⁸

A koronázási ékszeres témáját érintő következő amerikai levelet két évvel később, 1964. szeptember 2-i dátummal²⁹ olvashatjuk, azaz Vedeler igazgatónak a bíborossal folytatott alaposan átgondolt fenti beszélgetése egy időre valóban megnyugtatóan hatott. A Kelet-Európai Ügyosztály vezetője, mely posztot továbbra is Harold Vedeler tölti be, „zavarónak” tartja, hogy a bíboros az egyik beosztott diplomatá-

²⁵ Uo.

²⁶ Carl R. Sharek (1925–2007), aki 1961–1963 között szolgált a Mindszenty bíboros melletti összekötő diplomataként, tett ilyen segítő szándékú javaslatot Torbert ügyvivőnek. Az a tény, hogy egy ilyen javaslat megszülethetett, és azt az ügyvivő naiv módon fel is terjesztette Washingtonnak, azt mutatja, hogy ezen a ponton a budapesti amerikai diplomaták mennyire nem értik még a koronázási ékszeres távlati jelentőségét, illetve ekkor még nem ismerik fel e kérdés és a menedék mélyebb összefüggéseit.

²⁷ In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 95. sz. dokumentum, 325–326.

²⁸ Owen Thomas Jones (1907–2003): a Kelet-Európai Ügyosztály munkatársa (1956–1960). A belgrádi nagykövetség első beosztotti posztjáról (1960–62) helyezték át a magyar fővárosba. Horace Torberttől vette át és látta el 1964 júliusáig az ideiglenes ügyvivői posztot.

²⁹ Harold Vedeler igazgató levele Owen T. Jones ügyvivőhöz 1964. szeptember 2. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 173. b. sz. dokumentum, 459sk.

³⁰ Turner Blair Shelton (1915–1982): pályáját a filmiparban kezdte, majd az Egyesült Államok Tájékoztatási Hivatalánál (USIA) folytatta. Az 1962-es budapesti kihelyezését megelőzően a Department Európa-ügyi Hivatalában szovjet ügyekben különleges tanácsadó.

nak³⁰ ismét felvetette a kérdést és „aggodalmát fejezte ki, hogy a téma bármely jövőbeli amerikai–magyar tárgyalásokon felmerülhet, és azt jelezte, hogy fontolóra vette, hogy az ügyben levelet ír az Elnöknek³¹ [...] zavar minket az a tény, hogy a bíboros ismét visszatért erre a minden vetületében és minden szempontból rendkívül kényes témára. Ugyancsak zavar bennünket az az általa jelzett lehetőség, hogy egy későbbi időpontban rákapcsolódhat erre, mint a Fehér Házzal folytatott »levelezésének« kedvenc új témájára. [...] Ebben a témában nem óhajtunk semmiféle levelezésbe bonyolódni a bíborossal, és egyébként sincs semmi mondanivalónk azon kívül, amit a múltban már elmondtunk neki.”³² Tehát olyan belső rendszabály nyer megerősítést, hogy a koronázási ékszerek témájában a bíboros számára nem lehetséges a levelezés. Ennek indokai a következők: „Ezt a témát nem tekintjük olyannak, amelyben helyénvaló vagy hasznos lenne levelezésbe fognunk a bíborossal. Az ebbe való belebonyolódás szinte bizonyosan félreértésekhez, illetve időrabló és elnyújtott megbeszélésekhez vezetne. Ez ugyancsak azzal a következménnyel járna, hogy a koronázási ékszerek jövőbeli kezelésének és elhelyezésének a problémája tekintetében korlátozza és gyengíti a mozgásterünket.”³³ Owen T. Jones ügyvivő ezért azt a feladatot kapja, hogy tapintatosan adja Mindszenty bíboros tudtára: a koronázási ékszerek kérdését amerikai részről nem tekintik a levelezés szempontjából alkalmas témának.

1964–1965

Miután Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes³⁴ 1964. december 9-én Elim O’Shaughnessy ideiglenes ügyvivőnek³⁵ felvetette a koronázási ékszerek kérdését, és az ügyvivő ezt az érdeklődést táviratban jelentette Washingtonnak, a Department december 28-i keltezéssel (tehát meglepően gyorsan) egy három pontból álló Nyilatkozatot küldött meg számára, amely kifejtette az amerikai álláspontot.³⁶ A levél küldője ezúttal nem az illetékes igazgató, hanem jóval magasabb rangú diplomata, William R. Tyler, az Európai Ügyek Hivatalának helyettes állam-

³¹ Lyndon B Johnson.

³² In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 173. b. sz. dokumentum, 459.

³³ Uo.

³⁴ Szilágyi Béla 1963–1970 között töltötte be a külügyminiszter-helyettesi posztot. Életrajzát lásd részletesen in: Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos (szerk): *Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990*. Budapest, 2015, 270–271.

³⁵ Elim O’Shaughnessy (Berlin, 1907 – Budapest, 1966): 1964 novemberében érkezett meg Budapestre, ahol Richard Womser Timstől átvette az ideiglenes ügyvivői posztot. Az ír katolikus O’Shaughnessy kiküldetése, aki azzal a reménnyel érkezett a magyar fővárosba, hogy ő lehet majd az első amerikai nagykövet, 1966. szeptember 24-én bekövetkezett váratlan elhalálózásával ért véget.

³⁶ Bp Cardinal Files, 2. do., 1.gy. Másik példány: Bp Cardinal Files, Box 6, Folder 2.

titkára volt.³⁷ Az anyag tervezetét Richard H. Davis főosztályvezető-helyettes³⁸ is látta, és azt Dean Rusk külügyminiszter³⁹ hagyta jóvá. Mindezen adatok híven jelzik, mekkora fontosságot tulajdonított az amerikai külügyi tárca a koronázási ékszerek kérdésének. Mint látni fogjuk, a gondosan megszövegezett és a probléma minden elemére kitérő álláspont a következő évek során nem változott.

Tyler az álláspont kidolgozásának célját abban jelöli meg, hogy az érzékeny kérdést továbbra is a „szükséges, hogy tudja” alapon kezeljék. Ennek érdekében azt kéri O’Shaughnessy-től, hogy amennyiben az szükségessé válna, közvetlenül neki (tehát nem a felügyelete alatt álló Kelet-Európai Ügyosztálynak) jelentsen. A helyettes államtitkár felhatalmazza az ügyvivőt, hogy Szilágyi külügyminiszter-helyettesnek szóban (tehát nem írásban, például jegyzék formájában) az alábbi nyilatkozatot tegye:

„1) A Koronát, a Palástot és a hozzájuk tartozó regáliákat 1945 május-júniusában magyar katonai őrség⁴⁰ adta át az Egyesült Államok hadseregének. Ezek a tárgyak az Egyesült Államok kormánya hatóságainak a fizikai felügyeletében és őrizetében állnak az Egyesült Államokban.

2) Tudatában vagyunk ezen helyzet érzékeny és kényes vonatkozásainak és azon felelősségünknek, amely ezen vagyontárgyak felügyeletével jár. Ennek megfelelően ezt a témát a legnagyobb bizalmassággal kezeljük, és nem tettük lehetővé ezen tárgyak bármilyen politikai célú kihasználását, vagy azok nyilvános vagy magánjellegű kiállítását. Annak ismerete, hogy a regáliák hol találhatóak, és az azokhoz való hozzáférés az Egyesült Államok szigorúan igen kevés hivatalos személyére korlátozódik. Ezen magyar nemzeti kincsek fizikai biztonságáról abszolút mértékben gondoskodunk. Ezeket a tárgyakat olyan körülmények között tároljuk, amelyekben a hőmérséklet, a páratartalom és más szabályozók és biztonsági elemek maximális védelmet nyújtanak a szennyeződés, az állagromlás és más károk és veszélyek ellen. Ennek érdekében, hogy az őrizet megfelelő körülményeit fenntartsuk, a vagyontárgyak időszakos vizsgálaton esnek át.

³⁷ William Royall Tyler (1910–2003): amerikai diplomataként Párizsban, Bonnban és Hágában szolgált. 1954–1957 között a Nyugat-Európai Ügyosztály igazgatóhelyettese, majd igazgatója (1958–1961). 1962-ben Kennedy elnök Európa-ügyi helyettes államtitkárnak nevezte ki (1962–1965). Ezt követően Nixon elnök nagykövetnek küldte Hágába (1965–1969).

³⁸ Richard Hallock Davis (1913–1972): a szovjet ügyek referense (1950–1953), tanácsos Bécsben (1953–1955), majd a Department Stratégiai Tervezőinél dolgozott. 1965 áprilisáig az EUR Hivatal helyettes államtitkárnak, William Tylernek az egyik helyettese, azaz főosztályvezető-helyettes. 1965–1969 között bukaresti nagykövet. Nem tévesztendő össze sem Nathaniel Penistone („Pen”) Davis (1895–1973) budapesti követtel (1949–1951), aki már 1951-ben nyugállományba vonult, sem Richard Townsend Davies későbbi varsói nagykövettel, sem pedig Richard N. Davis-szel, az Európai Ügyek Hivatalának főosztályvezető-helyettesével (1962).

³⁹ Dean Rusk 1963–1969 között volt az Egyesült Államok külügyminisztere.

⁴⁰ „Military guards”. Értsd: koronaőrök. A mondat értelme az, hogy az USA nem erőszakkal vagy fondorlattal jutott az ékszerek birtokába.

3) Ugyancsak értjük Szent István Koronája és a többi koronaékszer történelmi és szimbolikus jellegét, és ezen tárgyakat a magyar nemzet tulajdonának tekintjük. A Korona és a hozzátartozó relikviák a magyar népnek való visszaadása a megfelelő körülmények és időztetés kérdése. Úgy véljük, hogy ezt a témát szigorúan bizalmasági alapon valamely jövőbeli időpontban lehetne hasznos módon megvizsgálni, amikor pozitív előrelépés következik be az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolatainak fejlesztésében.“

A fenti álláspontot O'Shaughnessy 1965. január 6-án hozza a Külügyminisztériumban Szilágyi Béla tudomására. A beszélgetésről a szintén jelen lévő Richard W. Tims tanácsos készít emlékeztetőt,⁴¹ amelyet január 14-én terjesztettek fel közvetlenül William Tyler részére. Hivatkozással Szilágyinak a decemberi találkozójukon felvetett kérdésére, O'Shaughnessy szó szerint felolvassa a Department válaszát jelentő fenti nyilatkozatot. Hozzáfűzi: az Egyesült Államok kormánya a korona kérdését, annak érzékeny volta miatt, mindig is a legnagyobb gondossággal és titkossággal kezelte. Válaszában Szilágyi kijelenti: bizonyos afelől, hogy a koronázási ékszerekről való gondoskodást és az azzal kapcsolatos amerikai diszkréciót nem érheti kifogás. Pontosítást csupán a harmadik ponttal kapcsolatban kér: jól érti-e, hogy Magyarország számíthat a relikviák visszaadására azt követően, hogy bizonyos eredmények születnek a magyar–amerikai egyeztetéseken. Erre az ügyvivő a 3. pont ismételt felolvasásával reagál, majd kijelenti: a bekezdés utal arra a lehetőségre, hogy a szóban forgó tárgyak végül visszakerülhetnek Magyarországra.

A találkozón résztvevő Házi Vencel⁴² másként értelmezi az amerikai üzenetet. Szilágyi azonban nem ért egyet azon interpretációjával, hogy az USA egy bizonyos ponton annak érdekében adja majd vissza a relikviákat, hogy a két ország közötti tárgyalásokon eredmények születhessenek. Ekkor O'Shaughnessy lehetővé teszi, hogy Szilágyi elolvashassa a kérdéses bekezdést. Az ügyvivő rámutat: a Department Nyilatkozata két dolgot tükröz egyértelműen: az USA elismeri, hogy ezen tárgyak a magyar nemzet tulajdonát képezik, és reméli, hogy mihelyt a körülmények azt lehetővé teszik, azokat visszaadhatja.

Az Emlékeztetőhöz csatolt levelében O'Shaughnessy Tyler számára úgy értékeli, hogy Szilágyi jól érti, az adott pillanatban miért nem lehetséges a restitúció, illetve a miniszterhelyettesre hatással volt a szöveg nyugodt hangvétele és tartalma. A valóban gondosan megfogalmazott Nyilatkozatot, mint a témában továbbra is

⁴¹ Követségi hivatali példány: Bp Cardinal Files, 3. do., 1.gy. Másik példány: Bp Cardinal Files, Box 6, Folder 2.

⁴² Házi Vencel (1925–2007): a Külügyminisztérium V. Területi Főosztályának (Fejlett nyugat-európai országok) vezetője (1964–1968), majd külügyminiszter-helyettes (1968–1970). Nagykövet Londonban (1970–1976), ismét külügyminiszter-helyettes (1976–1983), végül nagykövet Washingtonban (1983–1989). Részletes életrajzát lásd: Baráth – Gecsényi (szerk): i. m. 186.

érvényes amerikai álláspontot, amint azt lentebb látni fogjuk, a Department az 1967. október végén Budapestre érkező első budapesti nagykövetük, Martin Hillenbrand⁴³ részére is megküldi.

1966

Elim O'Shaughnessy ügyvivő meglátogatja a bíborost

Másfél év múltán O'Shaughnessy ismét kapcsolatba kerül a témával. Ekkor Theodore Papendorp⁴⁴ készít belső feljegyzést az ideiglenes ügyvivő számára.⁴⁵ Mindszenty bíboros ugyanis ismét felveti „*Szent István Szent Koronájának, és ami a legfontosabb, Szent István koronázási palástjának a további biztonságos őrzését.*”⁴⁶ Az 1965 januárjában a magyar Külügyminisztériumban átadott amerikai Nyilatkozat létéről és tartalmáról természetesen semmit sem tudó Mindszenty azt szeretné elérni, hogy az ügyvivő kérelmezze a Departmentben a koronázási ékszerek, „*különösen Szent István palástja állapotának hivatásos szakértő általi megvizsgálását.*”⁴⁷ A bíboros egyúttal kéri, hogy az eredményről szóló jelentést legalább mutassák meg neki, és ezúttal is felajánlja, hogy a felmerülő költségeket saját maga fedezi. Hogyan reagál erre a jelentésre Elim O'Shaughnessy, immár a harmadik ügyvivő, aki a témában megnyugtató célzatú, de semmiképpen sem tájékoztató jellegű beszélgetést is folytat Mindszenty bíborossal? Személyesen keresi fel nagykö-

⁴³ Martin Joseph Anthony Hillenbrand (1915–2005): amerikai diplomata, 1963–1967 között rendkívüli követi rangban a bonni nagykövetség első beosztottja, ahonnan Budapestre helyezték. 1967. október 30-án adta át megbízólevelét. A magyar fővárosban azonban kevesebb mint másfél évet töltött, mivel 1969. február 15-ével berendelték. Így Hillenbrand nemcsak az első amerikai nagykövet lett Budapesten, hanem az a nagykövet is, akiknek a szolgálati ideje alatt Mindszenty bíboros menedékének kérdése még nem oldódott meg. Ez a feladat utódjára, Alfred Puhánra hárult. Hillenbrandot ezt követően a Department európai ügyekért felelős helyettes államtitkárává nevezték ki, amely posztot 1972. április 30-ig töltötte be. Washingtonban Hillenbrand egyben Puhán egyik hivatali előjárója is lett. Külügyi pályáját Nixon elnök idején bonni nagykövetként folytatta (1972–1976).

⁴⁴ J. Theodore Papendorp (1928–1998) 1960–1962-ben II. o. titkár az USA budapesti követségén. A magyarul tudó diplomatát másodszer is kihelyezték Budapestre, ahol 1965 nyaratól 1968 nyaráig szolgált. Budapesti két külszolgálat alatt ő volt a Mindszenty melletti összekötő diplomata, akivel a bíboros bizalmas viszonyban állt. Papendorp az egyetlen összekötő, aki két külszolgálatot teljesített Mindszenty bíboros mellett.

⁴⁵ Papendorp O'Shaughnessynek, Budapest, 1966. március 26. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 219. sz. dokumentum, 547sk.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

vetségi lakrészében a főpapot és tájékoztatja: „a koronázási ékszerek szakértői megőrzés alatt állnak és tudományos gondozásban részesülnek.”⁴⁸ – jegyzi fel a fenti beszélgetést követően Richard Tims⁴⁹ az iratra.

1967

A koronázási ékszerek témájában Raymond Lisle igazgató⁵⁰ 1967. október 23-án⁵¹ számos melléklettel ellátott levelet⁵² intéz a már Budapesten tartózkodó Martin Hillenbrand nagykövethoz.⁵³ Mint írja, a legtöbb dokumentumból Richard W. Tims ügyvivői idejéből már létezik eredeti példány a budapesti nagykövetségen, de

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Richard Womser Tims (1912–1996): Elim O’Shaughnessy váratlan elhalálása folytán 1966. szeptember 24-én második alkalommal került tanácsosi rangú ideiglenes ügyvivőként a budapesti amerikai követség élére. Ezt a tisztelet töltötte be 1966. november 28-án is, amikor a külképviselet nagykövetségi rangra emelkedett. Ez az állapot közel tizenegy hónapig maradt fenn. Tims megbízatása ugyanis egészen 1967. október végéig tartott, amikor is megérkezett Budapestre az USA első nagykövete, Martin Hillenbrand. Ezt megelőzően Timsre hárult annak a nehéz időszaknak a kezelése, amikor Mindszenty bíboros a nagykövet megérkezése miatt azzal fenyegetőzött, hogy kísétál az épületből, és ezzel vélhetően a magyar államvédelem kezére adja magát.

⁵⁰ Raymond Everett Lisle (1911–1994): a Brooklyni Jogi Kar professzora (1946–1948), majd az ezt követő 22 évet külügyi szolgálatban töltötte. Az USA NSZK-beli főmegbízottjának hivatalában, Frankfurtban (1949–1953), majd a hágai és a varsói amerikai nagykövetségen teljesített szolgálatot. 1954-től a Politikai Ügyek Hivatalának igazgatóhelyettese Bonnban. 1960-ban tanácsosként Belgrádba helyezték első beosztottnak, ahol 1962-ben már rendkívüli követ. 1962 novemberében és 1965 júliusában között főosztályvezetőként a közkapcsolatokért felelős helyettes államtitkár helyettese a Departmenben. Ezt követően a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatója 1970-ig. Ezen évek alatt a budapesti követség, majd nagykövetség felé közvetlen utasítási joga volt Mindszenty bíboros menedékének ügyében. Ekkor Lisle volt az, aki Washingtonban rendszeresen tárgyalt Radványi János ügyvivővel és az apostoli delegátussal.

⁵¹ Hillenbrand nagykövet éppen ezen a napon folytatta le első személyes beszélgetését Mindszenty bíborossal. Lásd Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 265. sz. dokumentum, 614–616. A találkozó során a bíboros nem vetette fel a korona kérdését.

⁵² Bp Cardinal Files, Box 6, Folder 2. Ez a dokumentum eredeti és aláírt. Tekintettel arra, hogy közvetlenül utána még egyszer ugyanez lelhető fel másolatban (de nem címeres papíron), továbbá, hogy a következő másolatok is a Kelet-Európai Ügyosztály példányai, arra gondolhatunk, hogy eredetileg ez és a következő dokumentumok nem a budapesti nagykövetség levéltári anyagában szerepeltek, hanem utólag, a levéltárban egyesítették őket. (A budapesti misszió hatodik Mindszenty-dobozában akad még erre példa, így a vonatkozó bécsi nagykövetségi táviratok példányai.) Az őrzési egység elején egy cédulán ceruzával írt utasítás található – Leválasztani. ‚His Eminence‘ dokumentumok, ‚Szent István Koronája‘ témára. („Make separate ‘H. E.’ file entitled ‘Saint Stephen’s Crown’”) –, amely a levéltárosnak szól.

⁵³ Többszöri halasztás és a Bécsben való kényszerű várakozás után Hillenbrand nagykövet végül október 20-án érkezett meg Budapestre. Érthető biztonsági okokból, Lisle igazgató a bizalmas információkat tartalmazó vaskos iratcsomagot nem Bécsbe, hanem Budapestre címezte.

a nagykövet bemutatkozó látogatásai előtt a mellékelt másodpéldányok időt takarítanak meg, ha a kérdés aktuálissá válna. A kiutazására váró leendő nagykövet Washingtonban Robert McKisson referenssel is hosszabban beszélgetett a regáliákról. Így kijelenthető, hogy az ideiglenes ügyvivőkkel ellentétben, Hillenbrand nagykövet a korona kényes kérdésének kezeléséhez előrelátó módon megkapja a kellő felkészítést. A mellékletek között olyan korábbi iratok szerepelnek, mint a fentebb ismertetett O'Shaughnessy–Tyler levelezés 1964–65-ből. Hillenbrand azt az instrukciót kapja, hogy az ott szereplő három pontból álló Nyilatkozatot szó szerint idézheti, amennyiben Péter János külügyminiszter,⁵⁴ vagy Szilágyi Béla azt – a saját kezdeményezésére – felvetné. Amennyiben a bemutatkozó látogatás alkalmával a magyar partnerek új kérdéseket tennének fel, azokat nyugtázza és terjessze fel a Departmentnek.⁵⁵

Lisle levelének további mellékleteit a fentebb szintén ismertetett 1962-es Torbert–Vedeler levelezés képezi. Az igazgató ugyancsak emlékezteti a nagykövetet a Vedeler által 1962 novemberében a bíborosnál tett látogatására. Amennyiben Mindszenty vetné fel a kérdést, a nagykövetnek elegendő lesz a Vedeler-level (1962. október 12.) végén fentebb szereplő két pontból álló tájékoztatást adnia az állammegóvásról. Lisle megismétli, hogy a koronaékszerek témájában nem lenne tanácsos a bíborossal bármilyen közvetlen levelezésbe fogni. Mindszentyt semmilyen körülmények között sem szabad tájékoztatni a magyar hatóságokkal folytatott amerikai megbeszélésekről, vagy pedig a Szilágyival 1965-ben ismertetett USA-álláspontról.

Lisle igazgató két olyan háttéranyagot is megküld Hillenbrand részére, amelyeket még 1952-ben a Department Hírszerzési és Kutatási Hivatalában dolgozó Andor C. Klay (Sziklay Andor)⁵⁶ készített. (Ezek közül az egyiknek, a korona

⁵⁴ Péter János (1910–1999): református lelkész 1935-től, külügyi területen állami szolgálatba lépett 1945-ben, Tildy Zoltán, majd Szakasits Árpád köztársasági elnök titkárságának vezetője. A tiszántúli református egyházkerület püspöke 1949. novemberétől 1956. október 31-éig, amikor lemondott. November 19-én visszahívták, de ezt végleg elutasította 1957. december 20-án. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének kormány megbízottja 1956. decembertől, majd elnöke 1958. februárig. Ekkor lett a külügyminiszter első helyettese, külügyminiszter 1961. szeptember 13. – 1973. december 14. között.

⁵⁵ Hillenbrand nagykövetet Kádár János 1967. november 30-án fogadta. A hetvenperces találkozó során a Mindszenty-probléma igen, a koronázási ékszerek kérdése viszont nem merült fel. Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élet-történetéhez*. Budapest, 2008, 1104–1110.

⁵⁶ Sziklay Andor, Andor C. Klay (1912–1996): magyar származású amerikai újságíró, hírszerzési elemző, diplomata a Departmentben (1946–1951), a Szovjet és Kelet-Európai Hírszerzési Osztály magyar részlegének vezetője (1951–1956). Belgrádban II. o. titkár (konzul) 1958–1959, majd I. o. titkár 1959–1961 között. Frankfurtban politikai diplomata (1962–1967). Berlinben a Kelet-Európai szekció vezetője (1967–1970.) *Az American–Hungarian Associated Press* washingtoni tudósítója 1970–1991 között. Adjunktus az Egyesült Államok Külügyi Szolgálatának Intézetében (1970–1979). Magyarul olvasható műve: *Kanyargós utakon. Amerikai kormány szolgálatban – államtitkok között*. Budapest, 1992.

II. világháború utáni sorsát taglalónak a pontos tartalma nem ismeretes, mivel 2001-ben visszaminősítették.)⁵⁷ A másik tartalomjegyzékkel és jegyzetapparátussal ellátott részletes ismertető⁵⁸ a Szent Korona eredetéről, fizikai leírásáról, a Szent Korona tanról, továbbá a korona különböző vándorlásairól. Lisle érdekesnek tartja az anyagot, de hozzáteszi: a szerző nem rendelkezett mindazon bizalmas információval, amelyet Washingtonban McKisson megosztott Hillenbranddal.⁵⁹

*Mindszenty bíboros latin nyelvű levele König bíborosnak*⁶⁰

A levél eredeti szövegét a Department október 27-én kézbesítette Raimondi érseknek, a washingtoni apostoli delegátusnak, aki azt érthetetlennek tartotta. November 1-jén a levél angol fordítása visszaérkezett Budapestre. Ebben Mindszenty bíboros a Szent Koronával kapcsolatban azt az álláspontját fejt ki, hogy „*Nem tűnik tanácsosnak, hogy Eminenciáddal [Königgel] Rómába menjek, ahogy azt elképzeltük, mert azt nem lehetne úgy megtenni, hogy ne okozunk kárt az Apostoli Szentszék tekintélyének, Eminenciádnak és a múltamnak. Nem önmagában, hanem a körülményekre való tekintettel. A Vatikánnal, a State Departmenttel és az apostoli delegációval (amelyek eleddig a rezsimmel való kapcsolat elsődleges szereplői voltak), Európa és a világ napi sajtójával, csakúgy, mint az olvasóikkal el lehetne hitetni azt a feltételezést, hogy az alulírottat már legyűrték, és az el fogja fogadni a törvénytelen és ateista rezsim feltételeit. Ezt azért nem szabad megtenni, mert (1) a napi sajtó a Szent Koronát és a hercegprímást az ellentétel pozíciójába helyezte (olyan tárgyakéba, amelyeket be lehet cserélni) annak érdekében, hogy elérjék a távozást. Még rövid időre sem óhajtok ebben a fényben megjelenni.*”⁶¹

Attól függetlenül, hogy Raimondi apostoli delegátus érthetőnek vagy érthetetlennek tartotta a szöveget, leszögezhetjük: Mindszenty bíboros határozottan elutasítja a sajtóban olvasott azon ellentételezést, hogy a Szent Korona és a személye cserealapot képezzenek. Más szavakkal, nem hajlandó azért távozni a menedékből, hogy a Kádár-rezsim a koronaékszereket visszakaphassa. Hozzá kell tennünk:

⁵⁷ A húszoldalas, egy példányban létező anyag ismert paraméterei: keletkezése: 1952. április 4. Visszaminősítése: 2001. szeptember 7. Záró: Wagner.

⁵⁸ Bp Cardinal Files, Box 6, Folder 2. A belső célra sokszorosított dokumentum első lapján a következő információk: Intelligence Report. No. IR-5792. EE/Balkan Files Hungary 330. „*The Holy Crown of Hungary: Its History and Significance*”. Prepared by Andor C. Klay. (1952. április 9.) Department of State Office of Intelligence Research.

⁵⁹ Az anyag az 1952. március 31-ig beszerzett értesülések alapján készült.

⁶⁰ A budapesti nagykövetség 1967. október 27-én küldte meg a latin nyelvű eredeti szöveget az 562. sz. táviratában. A latin változathból készült fordítását lásd Somorjai Á.: *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása. III/2. Tanulmányok és szövegközlések*. Budapest, 2012, 74–76.

⁶¹ Mindszenty Könighez In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 268 sz. dokumentum, 619–620.

komolynak nevezhető szinten ezt a megoldást az amerikai oldal nem is mérlegeli. Sőt, az USA azt a bizonytalan verziót is elveti, hogy a regáliákat átadja a Vatikánnak, mivel ezt a magyar fél hivatalos formában nem is kérte. 1971-ben Nagy János külügyminiszter-helyettes sem cseréről, hanem sorrendről beszél: Mindszenty távozása „után” a koronaékszereket vissza lehet juttatni Magyarországnak.⁶²

1970

Alfred Puhan nagykövet kézbe veszi a koronázási ékszerek ügyét

Az iratfolyamban a téma kezelését illetően e ponton hosszabb szünet következik be egészen addig, amíg 1970. május 1-jén Alfred Puhan nagykövet⁶³ nem tesz jelentést a Departmentnek a Péter János külügyminiszterrel egy fogadáson folytatott alkalmi beszélgetéséről.⁶⁴ *„Péter kijelentette: tudatában van azon nehézségeknek, amelyek Mindszenty bíborossal kapcsolatban akkor merülnének fel, ha és amikor az USA visszaadná Szent István koronáját. [...] Meglehetősen egyértelmű, hogy a magyarok sokat gondolkoznak a koronaékszerek és annak kapcsolatán, hogy Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen tartózkodik [...] továbbra is nagyon óvatosan folytatnunk kell a szondázást, hogy rájövünk, miben sántikálnak a magyarok.”*⁶⁵ – vonja le a következtetést nagykövet.

Ettől kezdve az első és a második budapesti amerikai nagykövet⁶⁶ a koronaékszerek és a menedék kérdéseiben élénk levelezésbe kezd egymással, és jut el odáig a többi szereplővel, hogy az utóbbi ügy 15 év után, 1971. szeptember 28-án végül megoldódhat. Puhan 1970. július 28-án kelt levele a Mindszenty-kérdés megoldásának és a koronaékszerek visszaadásának összefüggéseivel foglalkozik.⁶⁷ *„most már a magyarok nagyon jól értik a bíboros és a koronaékszerek közötti összefüggést. Nagyon szeretnék visszakapni a koronát [...] Lehetséges, hogy felismerik: azáltal, hogy hagyják, hogy a bíboros itt [a budapesti nagykövetségen] haljon meg, olyan kedvezőtlen helyzetet teremthetnek, hogy hosszú ideig nem akad olyan amerikai kor-*

⁶² Lásd a 86. lábjegyzetet.

⁶³ Alfred Puhan (1913–2005) jelentős szerepet játszott abban, hogy Mindszenty bíboros menedékes helyzete 1971. szeptember 28-án véget ért. Itt jegyezzük meg, hogy a koronaékszerek témája az első nagykövet, Martin Hillenbrand budapesti szolgálata idején (1967. október – 1969. február) nem merült fel a hivatalos levelezésben.

⁶⁴ Puhan a Departmentnek, 664. sz. távirat, Budapest, 1970. május 1. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 324. c. sz. dokumentum, 726sk.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Azaz Alfred Puhan.

⁶⁷ Puhan Hillenbrandhoz, In: Deák – Somorjai – Zinner: *Menedékben*, 332a sz. dokumentum, pp. 738skk.

mányzat, amely a hazai politikai reakció fényében reális módon gondolhat a korona visszaadására...⁶⁸ Puhan felidézi Bartha János főosztályvezető⁶⁹ szóbeli ajánlatát is: „miért nem adjuk [mi, az USA] a koronaékszereket a Vatikánnak azzal, hogy idővel azokat majd visszaadják Magyarországnak.”⁷⁰ A nagykövet értékelése szerint ez nem elégséges válasz a bíboros menedékének ügyére. „Valójában ez a probléma veleje [...] a magyarok érdekeltek abban, hogy visszakapják a koronaékszereket. Vajon nem egy egyezség az, ami itt körvonalazódik?”⁷¹ – teszi fel a jogos kérdést Puhan, egyúttal rámutatva arra, hogy „a bíboros esete igen mély emberi tragédia”.⁷² A fenti összefüggések alapján, illetve abban, hogy Richard Nixon elnök Henry Cabot Lodge-t⁷³ személyes képviselőjévé nevezte ki a Szentszékhez, Alfred Puhan előrelépésre lát lehetőséget.

Igen gyorsan megszülető válaszelevelében⁷⁴ Hillenbrand európai ügyekért felelős helyettes államtitkár is egységben szemléli a menedék, illetve a koronázási ékszerek kérdését. Helyreigazítja Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes⁷⁵ azon becslését, hogy az USA-ban élő magyarok közül kevés olyan akad, aki ellenezné a korona visszaadását. „Ebben az országban 700 000 – 800 000 magyar származású személy él. Nincs kétségem afelől, hogy túlnyomó többségük nagyon erős politikai nézetekkel és érzelmekkel rendelkezik a korona visszaadásával szemben. Reméljük, az ebből a véleményesektől érkező nyomás nem fogja eldönteni, végül hogyan kezeljük majd a korona visszajuttatását. Mindazonáltal ez olyan tényező, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül, és nem vehetjük könnyedén.”⁷⁶ Bölcs megállapítás, hogy a korona ügyét Washingtonnak igen körültekintő módon szükséges kezelnie, és fennáll annak az eshetősége is, hogy az amerikai kormányzat a helyi magyarok heves ellenkezése miatt nem lesz képes megvalósítani a koronázási ékszerek visszaadását. A dilemma ezen összetevője a korábbi években ilyen súllyal egyáltalán nem merült fel. A másik jelentős problémát maga a bíboros gondolkodása jelenti: „Mindannyian tudatában vagyunk annak, hogy a bíborost érdekli a korona, és annak az aggodalmának is, amelyet a múltban kifejezett, amikor bármilyen gondolat is felmerült, hogy azt a kommu-

⁶⁸ Uo. 738.

⁶⁹ Bartha János (1927–1979): 1968–1972 között a Külügyminisztériumban a III. Területi Főosztály (nyugati kapitalista országok) vezetője, Alfred Puhan nagykövet elsőszámú tárgyalópartnere. Életrajzát részletesen lásd Baráth – Gecsényi (szerk): i. m. 140.

⁷⁰ In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 332. a. sz. dokumentum, 739.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo. 740.

⁷³ Henry Cabot Lodge Jr. (1902–1985): republikánus szenátor, 1970. június 5. – 1977. július 6. között nagyköveti rangban Nixon elnök személyes képviselője a Szentszéknel. Kinevezése nem jelentette a diplomáciai kapcsolatok felvételét, amelyre csak 1984. január 10-én került sor.

⁷⁴ 1970. augusztus 11. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m., a 332. b. sorszámom.

⁷⁵ Puhan nagykövet Szilágyi Béla (1908–1995) külügyminiszter-helyetessel is konzultált.

⁷⁶ In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 332. b. sz. dokumentum, 741.

nisták uralma alatt álló Magyarországnak visszajuttassuk [...] azt kell feltételeznünk: keserűen reagálna a korona visszaadására, és az talán egy újabb válságot is kiválthatna azzal, hogy bejelenti: szándékában áll kisétálni, amint azzal 1967-ben, amikor bejelentették a budapesti nagyköveti kinevezésemet, fenyegetőzött.”⁷⁷

Torbert, Jones és O’Shaughnessy ügyvivőket minden alkalommal váratlanul éri a koronázási ékszerek témájának felmerülése, és a Department instrukciói alapján csupán a bíboros érdeklődésének csillapítására szorítkozhatnak. Velük ellentétben Puhan nagykövet kezdeményezően lép fel, megnyugtató megoldásra törekszik, és a kérdést a menedékkal összefüggésben boncolgatja, kimutatva annak összetevő elemeit. (Mindezen belső gondolkodásról a releváns információktól elzárt Mindszenty bíborosnak természetesen nincs tudomása.) Puhannek kiváló partnere is akad Hillenbrand helyettes államtitkár személyében.⁷⁸ Ezt egyfajta minőségi ugrásként értékeljük, hiszen az ügyek kezelése magasabb szintre kerül, és mint látni fogjuk, a menedék megoldása egy év múltán meg is születik, nyolc év múlva pedig a koronaékszerek visszaadása is lehetővé válik.

Alfred Puhan és Richard T. Davies⁷⁹ levelezése

Alfred Puhan következő levele (1970. szeptember 22.) nem Martin Hillenbrandnak, hanem Richard T. Daviesnek íródik.⁸⁰ Ebben König bíboros⁸¹ budapesti látogatása nyomán tovább pontosítja a témával kapcsolatos gondolatait: „amikor a korona és a bíboros közötti kapcsolatról beszéltünk, nem azt javasoltuk, hogy bármilyen alku-ban közvetlen felekké váljunk [...] a koronát csak olyan helyzetben lehet visszaadni, amelyet a kétoldalú kapcsolatok jelentős javulása jellemez.”⁸² Egy ilyen mértékű javulást Puhan megítélése szerint csakis a Mindszenty-kérdés megoldódása jelenthetne. „Fontos, hogy a magyar kormány felismerje: amennyiben hagyják, hogy a bíboros itt haljon meg [Budapesten], ez oly mértékben megkeményítené az álláspontokat, hogy a kapcsolatok elméleti javulása, amely indokolná a korona visszajuttatását, meghatározatlan időre elhalasztódna. [...] a korona és a bíboros között [valóban] fennáll a kapcsolat.”⁸³ Ez azonban, szögezi le Puhan, semmiképpen sem jelenti

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ A helyettes államtitkári lényegesen magasabb beosztás volt, mint Harold Vedeler igazgatói posztja.

⁷⁹ Richard T. Davies (1921–2005): a Departmentben az Európai Ügyek Hivatalának fősztályvezető-helyettese (csoportfőnöke) 1972-ig, ahol ebben a minőségében Martin J. Hillenbrand egyik helyettese.

⁸⁰ Puhan Davieshez, Budapest, 1970. szeptember 22. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 333. b. sz. dokumentum, 742–745.

⁸¹ Franz König (1905–2004): Bécs érseke 1956–85 között, bíboros 1958-tól.

⁸² In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 333. b. sz. dokumentum, 743.

⁸³ Uo.

azt, hogy az USA-nak kellene kidolgoznia a megállapodást. „Nem vagyunk, és nem is szabad közvetlenül érintett felekké válnunk a bíborosról folytatott bármilyen tárgyalásokban, amelyeknek közte, a Vatikán és a magyar kormány közötti ügynek kell maradniuk.”⁸⁴ Puhan más szerepet tart helyesnek az amerikai oldal számára: „a megfelelő feltételek megléte esetén lenne értelme annak, hogy amolyan bábáskodó vagy katalizátor szerepet játszassunk, és ezáltal elérjük a bíboros sorsának és a korona visszajuttatásának a megoldását [...] bizonyos vagyok abban, hogy általános elfogadást nyer [...], hogy a korona visszaadását teljes mértékben válasszuk el a bíboros menedékének a kérdésétől.”⁸⁵ 1970-ben ez az a pont, amikor az amerikai álláspont egyes elemei – hála Puhan nagykövetségének erőfeszítéseinek – kikristályosodnak.

Ross Titus⁸⁶ összekötő diplomata 1970. október 8-án emlékeztetőt⁸⁷ készít Puhan nagykövetségnek arról, hogy az újságokból tájékozódó Mindszenty bíboros levelet készül írni az Elnöknek⁸⁸ a Szent Koronáról.⁸⁹ „A levél befejezése arra utal, hogy a bíboros ki fog sétálni [a nagykövetségről], ha a koronázási ékszereket a Kádár-rezsimnek adják vissza”.⁹⁰ Mindszenty megismétli a már 1945-ben is megfogalmazott kérését, azaz a koronázási ékszereket szállítsák a Vatikánba, feltéve, hogy Nixon elnök nem tartja helyénvalónak, hogy azokat az USA-ban tartsa.⁹¹

Alfred Puhan Bécsben felkeresi Franz König bécsi bíborost

1970. október 20-án Alfred Puhan él azzal a lehetőséggel, hogy Bécsen való átutazása során Franz Königet – a bíboros kérésére – rövid időre⁹² meglátogassa. A Richard T. Daviesnek írt levele⁹³ szerint Könignek azonban túlzottan sok érdemi

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo. 745.

⁸⁶ Ross Paul Titus (1924–2016): 1970-ben a Mindszenty bíboros mellé rendelt összekötő diplomata feladatait látta el.

⁸⁷ Titus emlékeztetője Puhan számára, Budapest. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 334. sz. dokumentum, 745–747.

⁸⁸ Azaz Richard Nixonnak.

⁸⁹ A hivatkozott levél 1970. október 13-i dátummal készült el, szövegét lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Szeizmográf a Szabadság téren – Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminiszterével 1956-71*. Budapest, 2010, 306–309.

⁹⁰ In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 334. sz. dokumentum, 746.

⁹¹ A Francis Shakespeare-nek, az USA Tájékoztatási Hivatala igazgatójának küldött másolatot Mindszenty bíboros egy emlékeztető kíséretében visszakapta: Részletesen lásd Somorjai – Zinner: *Szeizmográf a Szabadság téren...* 309.

⁹² A felek mindössze húsz percet töltöttek együtt König rezidenciáján.

⁹³ Puhan Davieshez, Budapest, 1970. október 20. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 336. a. sz. dokumentum, 750sk.

közölnivalója nem volt. Miután König Mindszenty bíborostól megtudta,⁹⁴ miszerint a magyar főpapnak nem lenne kifogása az ellen, hogy a regáliák visszatérjenek Rómába, kapcsolatba lépett a Vatikánnal, azonban nem tudta, mi az ottani álláspont. Rákérdezésére Puhan közölte: a témában nem jött létre kapcsolatfelvétel a washingtoni apostoli delegáció és a Department között.

Richard T. Davies 1970. október 23-án válaszolja meg Puhan levelét.⁹⁵ „Amennyiben a magyar kormány ilyen kéréssel fordulna hozzánk, az amerikai kormánynak komolyan fontolóra kellene vennie, hogy a koronát feltételek nélkül átadja a Vatikánnak [...]. Ha Bartha netán azt jelezné, hogy az ügy komoly megfontolás alatt áll, mielőtt bármilyen biztatást adnánk neki, a megadott sorrendben szeretnénk megbizonyosodni, (1) hogy saját kormányunk legfelsőbb szintjein nem emelnek kifogást, és (2) hogy a Vatikán hajlandó lenne az ereklyéket befogadni.⁹⁶ A magyarok csupán szóbeli kérése alapján az USA azonban semmilyen lépésre sem vállalkozna. Davies értékelése szerint „Nagyon is könnyen lehetséges, hogy a bíboros azt hiszi: amennyiben a korona a Vatikán birtokában lenne, ő olyan helyzetbe kerülne, hogy mindaddig, amíg Magyarországon marad, megakadályozhatja annak visszaadását. Ez a szerep nagyon is tetszhet neki, és további befolyással lehet arra, hogy a hátralévő napjaira a nagykövetségen maradjon.”⁹⁷ Davies tovább fejtegeti gondolatmenetét: nem zárható ki, hogy a bíboros és a magyar kormány egyaránt túlértékeli vatikáni befolyása mértékét. Az adott pillanatban a bíboros elhalálozásának a koronázási ékszerek visszaadására gyakorolt esetleges hatását sem lehet megítélni, annyi azonban bizonyos: az emigráció vezetői Mindszenty elhunytát ki fogják használni saját céljaikra. „Mások el fogják azt fogadni, sőt még a Department javára írják majd, hogy mindezen évek során menedéket nyújtott a bíborosnak. Egészében véve az emigránsok azonban kétségtelenül ellenezni fogják, hogy a koronát a belátható időben bármikor is, bármilyen módon a kommunista Magyarországnak adják vissza, függetlenül attól, ki javasolná ezt a lépést. Ez az oka annak, hogy a korona a Vatikánon keresztül történő visszaadásának van némi vonzereje, jóllehet az némileg sérti azon okfejtésünket, hogy az elmúlt huszonöt évben miért tartottuk azt a birtokunkban.”⁹⁸

⁹⁴ König 1970. szeptember 7-én találkozott Mindszenty bíborossal.

⁹⁵ Davies Puhanhoz, Washington, 1970. október 23. In: Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 336. b. sz. dokumentum, 752skk.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Uo.

1971

Az 1971-es eseménydús évben már nem a koronázási ékszerek visszaadása, hanem Mindszenty bíboros menedékének befejeződése és emlékiratainak sorsa kerül az érintett felek érdeklődésének középpontjába. Azonban már ekkorra, pontosan 1971. január 12-re esik a Department válaszának⁹⁹ megérkezése Mindszenty 1970. október 13-i, Nixon elnökhöz címzett levelére, amelyben a bíboros azt kérte, hogy a relikviákat Washington küldje vissza a Szentszéknek.¹⁰⁰ A levelet Robert McKisson jegyzi, címzettje pedig Puhan nagykövet. Az udvariasan megfogalmazott válasz négy pontban fejt ki a Fehér Ház álláspontját a Szent Korona ügyében. Erről a nagykövetnek szóban kell tájékoztatnia a bíborost: „(1) A levelét a Fehér Házban megkapták és elolvasták. (2) Jelenleg nincsenek terveink arra nézve, hogy Szent István koronáját visszaadjuk Magyarországnak. (3) Teljes mértékben méltányoljuk a bíboros érdeklődését ezen ügy iránt. (4) Ugyanakkor sajnáljuk, hogy nem tehetünk eleget azon kérésének, hogy a koronát átküldjük a Vatikánba, mivel az egyértelműen a magyar nemzet tulajdona, és a jelen körülmények között ezt a magyar nemzeti kincset egyoldalúan¹⁰¹ nem adhatjuk át az őrizetünkben egy harmadik félnek.”¹⁰² Az amerikai fél tehát eldöntötte, hogy egyelőre nem adja vissza a Szent Koronát Magyarországnak, és egyúttal elutasította a Vatikánba való átszállítását is. A két pont megszövegezéséből kiolvasható az a halvány amerikai ígéret, hogy a kincseket – egy későbbi időpontban – Magyarország fogja visszakapni, és nem a Vatikánba kerülnek.

Egy 1971. július 30-ra dátumozott emlékeztető¹⁰³ pedig Puhan nagykövet és Nagy János frissen kinevezett külügyminiszter-helyettes¹⁰⁴ aznapi, egy óra tizenöt perces találkozájáról számol be röviden. A beszélgetés végén Nagy János azt mondja, hogy „a bíboros távozását követően Szent István koronáját feltehetőleg vissza lehet juttatni Magyarországnak”.¹⁰⁵ Válaszában Puhan elismeri a két dolog

⁹⁹In: Somorjai Ádám OSB (szerk): *Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen – követségi levéltár, 15 (1971)*. Budapest, 2008, 18. A levelet csak 1970. november 6-án, Mindszenty sürgetésére terjesztették fel Washingtonnak.

¹⁰⁰Mindszenty bíboros hivatkozott levelét lásd Somorjai – Zinner (szerk.): *Szeizmográf a Szabadság téren...* 306–311.

¹⁰¹Az „egyoldalú” szó használata azt jelzi, hogy az USA nem kapott ilyen hivatalos kérést sem Magyarországtól, sem pedig a Vatikántól.

¹⁰²In: Somorjai (szerk): *Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen...* 18.

¹⁰³Uo. 203–204.

¹⁰⁴Nagy János (1928–2018): 1971–1980 között töltötte be a külügyminiszter-helyettesi posztot. Megjegyezzük, hogy ő volt Magyarország első washingtoni nagykövete (1968–1971), és nem sokkal az *Emlékeztetőben* jelzett nap előtt, június 4-én tért onnan vissza Budapestre. Életrajzát részletesen lásd Baráth – Gecsényi (szerk): i. m. 228.

¹⁰⁵In: Somorjai (szerk): *Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen...* 204.

kapcsolatát, de nem hajlandó azt kommentálni vagy ígéretet tenni. 1971 nyarán ez egyértelműen elkapkodott lépés lett volna részéről.

Összefoglalás

1970 októberében még közel egy év van hátra a menedék rendeződéséig, ám ezen a ponton a „*Menedékben...*” c. kötetben szereplő azon dokumentumok, amelyek a koronázási ékszerek kérdéseivel foglalkoznak, lezárulnak. Milyen következtetéseket vonhatunk le a fentiek alapján? Az évek során milyen lépéseket tett, hogyan viselkedett és milyen eredményeket ért el Mindszenty bíboros és az amerikai oldal?

A menedék hosszú évei alatt Mindszenty számos alkalommal veti fel a témát a folyamatosan változó összekötőknek, azonban az ügyvivők szintjén – feltehetőleg taktikai okokból – nem kezdeményez.¹⁰⁶ Újra és újra puhatolózik az ékszerek holte felől, de erre nézve eleinte nem kap felvilágosítást. Egy idő múltán azonban Mindszenty tudomására hozzák, hogy a koronázási ékszerek már az Egyesült Államokban vannak.¹⁰⁷ Nehéz kimutatni, hogy melyik alkalommal éppen mi készíti a bíborost a kérdés feszegetésére – talán a témának a sajtóban való felbukkanása. Arra sincs megnyugtató magyarázatunk, miért éppen a palást az a koronázási ékszer, amelynek állapota a bíborost kiemelkedően foglalkoztatja. A koronán és a paláston kívül a többi koronázási ékszerről Mindszenty ugyanis egyetlen alkalommal sem beszél. Tény azonban, hogy az amerikai oldal nem tulajdonít különösebb jelentőséget annak, hogy Mindszenty bíboros mindenekelőtt a palást miatt aggódik. Véltetően azzal a feltételezéssel élnek, hogy a palást az, amelyik a relikviák közül egyértelműen a legsérülékenyebb és a legnagyobb gondosságot igényeli.

A bíboros által újra és újra felvetett kérdéssel kapcsolatban az amerikai vonalvezetés – bár az kimondottan zavarja őket – türelmes, tapintatos, de egyúttal mindvégig igen körültekintő és következetes is. Levelezésük¹⁰⁸ során a budapesti misszió és Washingtonban a Department rendszeresen egyezteteti a közös álláspont elemeit, melyeket az évek során tovább csiszolnak. Ügyesen elkerülük, hogy ebben az igen kényes és belpolitikailag is érzékeny témában kényszerhelyzetbe szoruljanak. Azt is megoldják, nehogy olyan megállapodásba menjenek bele, amely később megkötné a kezüket. Mindszenty bíborost, az általuk beazonosított magasabb cél –

¹⁰⁶Mindszenty bíboros egyértelműen számol azzal, hogy felvetéseit az általa megszondázott összekötők valamilyen formában jelentik az ügyvivőknek.

¹⁰⁷A koronázási ékszereket 1953–1978 között a Kentucky állambeli Fort Knox-ban, az USA aranykészlete mellett őrizték.

¹⁰⁸A koronázási ékszerek témáját az amerikai diplomaták a hosszabb töprengéseiket is „elbíró”, bár a futárzások útján lassabban kézbesített hivatalos-informális levelekben fejtik ki, miközben a minősített táviratokat a gyors információcsere, az utasítások közlésére használják. 1971-ben a menedék témájában az utóbbi írásforma dominál.

a kapcsolatok rendezése – érdekében, tudatosan alulinformált állapotban tartják. Ezzel a további kérdezősködés és a válaszkényszer útját kívánják – nem eredménytelenül – elzárni. A koronázási ékszerek kérdésének rendszeres felvetésével azonban Mindszenty bíboros is elér annyit, hogy egy idő után Washingtonban intenzívebben kezdenek el foglalkozni – még ha preventív jelleggel is – a témával, és arra hivatalos, a magyar féllel 1965-ben megosztott álláspontot dolgoznak ki. Az ideiglenes ügyvivőkkel ellentétben az első amerikai nagykövét 1967-ben már alapos felkészítést kap az ügyben képviselendő álláspontról és eljárási módozatokról. Ebben az esetben a „szükséges, hogy tudja” alapelv tehát már a misszióvezető előzetes felkészítése mellett, és nem az ellen szólt.

Az egymást követő ügyvivők után, a fokozatos kapcsolatfejlesztés révén, a koronázási ékszerek és a menedék ügye összekapcsolódik, és 1969-től már nagyköveti szinten kerül megvitatásra. Hillenbrand és Puhan, az első és a második budapesti nagykövét szoros együttműködése, és az, hogy a többi érintett szereplő – a magyar kormány, a Vatikán és maga Mindszenty bíboros is – felismeri valós érdekeit, termékenynek bizonyul. Kimondatlanul is elfogadást nyer annak belátása, hogy a koronázási ékszerek visszaadása távlatosabb cél, mint a menedék megoldása.

ANDRÁS MIKLÓS DEÁK – ÁDÁM SOMORJAI OSB – TIBOR ZINNER

CARDINAL MINDSZENTY AND THE HOLY CROWN — CROWN JEWELS — IN THE CORRESPONDENCE OF AMERICAN DIPLOMATS (1957—1970)

Cardinal Mindszenty was the “guest” of the American diplomatic mission (Legation until November 28, 1966, later on Embassy) in Budapest, Hungary for about 15 years: from November 4, 1956 until September 28, 1971. In the absence of both a King and a Palatine or Regent, he considered himself as the “highest dignitary in public law”. The person who had the care and responsibility for the Holy Crown — or in general, the crown jewels — preserved in the United States after World War II. In the history of Hungary, the Holy Crown has had a special significance, because according to tradition, it was not the person of the King that embodied the highest power but the Holy Crown, which was a gift of Pope Sylvester II around the year 1000 to Prince Stephen, crowned as the first King of Hungary and venerated as Saint. The study examines the personal interest of Cardinal Mindszenty in the crown jewels during his refuge. The research is based on the diplomatic papers of the US Embassy in Budapest, preserved in the National Archives and Records Administration in College Park, MD in the USA.